

## 6. कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलतेचा त्यांच्या शैक्षणिक संपादनूकीच्या संदर्भात अभ्यास

डॉ. हेमंतकुमार यशवंत देवरे

प्रभारी प्राचार्य, आर. सी. पटेल शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, शिरपूर, जि. धुळे

**सारांश—** प्रस्तुत संशोधनात कनिष्ठ महाविद्यालयातील कला, विज्ञान आणि वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलतेचा त्यांच्या शैक्षणिक संपादनूकीच्या संदर्भात अभ्यास करण्यासाठी सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब केला होता. सहेतूक नमुना निवड पद्धतीने कला शाखेतील ५०, विज्ञान शाखेतील ५० व वाणिज्य शाखेतील ५० असे एकूण १५० विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली होती. माहितीचे संकलन करण्यासाठी डॉ. बाकर मेहंदी यांची प्रमाणित शाब्दिक सर्जनशीलता कसोटीचा अवलंब करण्यात आला होता. शैक्षणिक संपादनूकीसाठी शैक्षणिक वर्ष २०१८-१९ मध्ये झालेल्या एकूण ०३ घटक चाचणीचे एकत्रित गुण विचारात घेण्यात आले होते. संकलित माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचनासाठी पिअरसनचा सहसंबंध गुणकाचा अवलंब करण्यात आला होता. कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला, विज्ञान आणि वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात धन सहसंबंध असून तो उच्च सहसंबंध आहे.

**जमलूवतकेरू** सर्जनशीलता, शैक्षणिक संपादनूक, विद्यार्थी, सहसंबंध.

### प्रस्तावना

सर्जनशीलता म्हणजे, टेलरच्यामतानुसार, सर्जनशीलता अशी एक प्रक्रिया आहे की, जिचे पर्यावसन नवनिर्मितीत होते आणि ती कृतीपुढे केव्हातरी उपयुक्त, संतोषदाय व समर्थनीय म्हणून गणली जाते. (कुंडले, पृ.९६) म्हणजेच नवनिर्मिती होय. सर्जनशील व्यक्ती हा बुद्धिमान असून शकतो परंतु बुद्धिमान व्यक्ती हा सर्जनशील असतो असे नाही. लेखक, कवी, चित्रकार, जादुगार यांना सर्जनशील म्हटले जाते. आपल्या व्यावसायिक कामांमध्ये व्यक्ती किंवा गृहिणी आपल्या घरातील कामांमध्ये एखादे कार्य कौशल्याद्वारे इतरपेक्षा जलद गतीने करतो त्यासही सर्जनशील म्हटले जाते. सर्जनशीलता ही विकाससाठी आणि समस्येचे उत्तर शोधण्यासाठी आजच्या युगात अतिशय महत्त्वाची मानली जाते. विद्यार्थ्यांसाठी त्यांच्या शालेय जीवनापासूनच सर्जनशीलतेकडे लक्ष दिले गेल्यास विद्यार्थी भविष्यात चांगल्याप्रकारे आपली कार्ये सर्जनशील विचाराने करतील. सर्जनशीलता व्यक्तीच्या विचारसरणीला एका वेगळ्याच स्तरावर घेवून जाते. सर्जनशीलतेचा उपयोग धनात्मक बाजुने होत राहिला तर तो समाजाच्या व देशाच्या हिताला फायदेशीर ठरणारच आहे. यासाठीच प्रत्येक अभ्यासक्रमात सर्जनशील स्वाध्यायाचा समावेश व्हावा यासाठी प्रयत्न केला जातो. उपयोजनात्मक प्रश्नही विद्यार्थ्यांना परीक्षेत विचारले जातात.

आज प्रामुख्याने विद्यार्थ्यांच्या प्रगती त्यांना ते शिकत असलेल्या वर्गात किती गुण प्राप्त झाले यावर निश्चित केली जाते. म्हणजेच शैक्षणिक संपादनूक. वर्षभर त्याने केलेले अभ्यासपुरक आणि अभ्यासेत्तर कार्यक्रमातून त्यांच्या प्रगतीपुस्तकारवर त्याची शैक्षणिक संपादनूक दर्शविलेली असते ती महत्त्वपूर्ण असते. या संपादनूकीच्या साहाय्याने प्रत्येक विद्यार्थी व त्यांचे पालक भविष्यातील करिअरचा विचार करित असतात. आपल्याला कोणत्या दिशेकडे जावयाचे आहे. ते या गुणांच्या आधारे ठरवित असतात. अभ्यासक्रमही त्या पद्धतीनेच मापन करतो. आवड, अभिवृत्ती, खेळ आणि सांस्कृतिक कौशल्य आणि परीक्षेवर आधारीत गुण म्हणजेच शैक्षणिक संपादनूक मानली जाते. म्हणूनच प्रस्तुत संशोधनात कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

### समस्या विधान

शिरपूर शहरातील कनिष्ठ महाविद्यालयातील इयत्ता अकरावीच्या कला, विज्ञान आणि वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांचे सर्जनशीलतेचा त्यांच्या शैक्षणिक संपादनूकीच्या संदर्भात अभ्यास करणे.

### उद्दिष्टे

१. कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.
२. कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला, विज्ञान आणि वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यातील सहसंबंधाचा अभ्यास करणे.

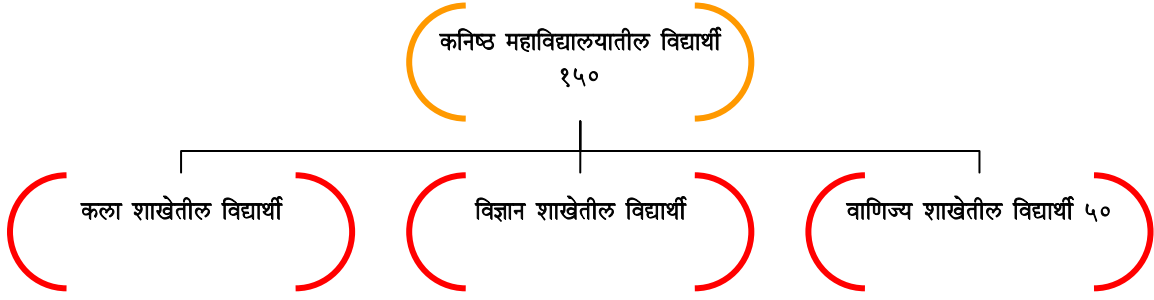
### परिकल्पना

१. कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
२. कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
३. कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.
४. कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.

### पद्धती

- **संशोधन पद्धत:** प्रस्तुत संशोधनात कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला, विज्ञान व वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता व शैक्षणिक संपादनूक यातील सद्यस्थितीतील सहसंबंधाचा अभ्यास करण्यासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीतील सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला होता.

- **जनसंख्या व न्यादर्शः** प्रस्तुत संशोधनात, शैक्षणिक वर्ष २०१८-१९ मधील शिरपुर शहरातील कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या इयत्ता अकरावीच्या कला, विज्ञान व वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची जनसंख्या म्हणून निश्चिती करण्यात आली होती. सहतेक नमुना निवड पद्धतीने खालीलप्रमाणे विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली होती.



- **संशोधनाची मापन साधने**
  - 1- **शाब्दिक सर्जनशीलता कसोटी:** कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता मापन करण्यासाठी डॉ. बाकर मेहंदी यांची प्रमाणित शाब्दिक सर्जनशीलता कसोटीचा अवलंब करण्यात आला होता. या चाचणीची विश्वसनीयता .९५९ व सप्रमाणता .३९ इतकी निश्चित करण्यात आली आहे. प्रवाहित्व, लवचिकता व मौलिकता या तीन घटकांवर आधारित आहे.
  - 2- **शैक्षणिक संपादनूक-** प्रस्तुत संशोधनात कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक संपादनूकीसाठी शैक्षणिक वर्ष २०१८-१९ मध्ये झालेल्या एकूण ०३ घटक चाचणीचे एकत्रित गुण विचारात घेण्यात आले होते.
- **संख्याशास्त्रीय परिमाणे:** प्रस्तुत संशोधनात संकलित केलेल्या माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचनासाठी पिअरसनचा ('त') सहसंबंध गुणकांचा उपयोग केला होता.

**संकलित माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन:** प्रस्तुत संशोधनात कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी सर्जनशीलता कसोटीला दिलेला प्रतिसाद व त्यांची ०३ घटक चाचणीतील एकूण संपादनूक यातील सहसंबंध तपासण्यासाठी शून्य परिकल्पनांचे परिक्षण करण्यात आले होते ते पुढील प्रमाणे.

**परिकल्पना क्र. ०१:** कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.

कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थी	संख्या	स्वाधीनता मात्रा (की)	नमुना शतश मूल्य (०.०५)	प्राप्त शतश मूल्य	निर्णय	सहसंबंध
सर्जनशीलता	१५०	१४८	.१६०	.७४५	त्याग	उच्च व आदर्श
शालेय संपादनूक						

- **निरीक्षण व अर्थनिर्वचन:** स्वाधीनता मात्रा (की) १४८ साठी ०.०५ सार्थकता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .७४५ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.१६०) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरून असे दिसून येते की, कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येतो. **निष्कर्ष:** कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शालेय संपादनूक यात धनसहसंबंध आहे. प्राप्त शतश मूल्य .७४५ आहे म्हणजेच, तो उच्च व आदर्श सहसंबंध आहे.

**परिकल्पना क्र. ०२:** कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक

संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.

कला शाखेतील विद्यार्थी	संख्या	स्वाधीनता मात्रा (की)	नमुना शतश मूल्य (०.०५)	प्राप्त शतश मूल्य	निर्णय	सहसंबंध
सर्जनशीलता	५०	४८	.२८५	.७१९	त्याग	उच्च व आदर्श
शालेय संपादनूक						

- **निरीक्षण व अर्थनिर्वचन:** स्वाधीनता मात्रा (की) १४८ साठी ०.०५ सार्थकता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .७१९ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.२८५) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरून असे दिसून येते की, कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येतो. **निष्कर्ष:** कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शालेय संपादनूक यात धनसहसंबंध आहे. प्राप्त शतश मूल्य .७१९ आहे म्हणजेच, तो उच्च व आदर्श सहसंबंध आहे.

**परिकल्पना क्र. ०३:** कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.

विज्ञान शाखेतील विद्यार्थी	संख्या	स्वाधीनता मात्रा (की)	नमुना शतश मूल्य (०.०५)	प्राप्त शतश मूल्य	निर्णय	सहसंबंध
सर्जनशीलता	५०	४८	.२८५	.७२५	त्याग	उच्च व आदर्श
शालेय संपादनूक						

- **निरीक्षण व अर्थनिर्वचन:** स्वाधीनता मात्रा (की) १४८ साठी ०.०५ सार्थकता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .७२५ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.२८५) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरून असे दिसून येते की, कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येतो. **निष्कर्ष:** कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शालेय संपादनूक यात धनसहसंबंध आहे. प्राप्त शतश मूल्य .७२५ आहे म्हणजेच, तो उच्च व आदर्श सहसंबंध आहे.
- परिकल्पना क्र. ०४: कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येत नाही.

वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थी	संख्या	स्वाधीनता मात्रा (की)	नमुना शतश मूल्य (०.०५)	प्राप्त शतश मूल्य	निर्णय	सहसंबंध
सर्जनशीलता	५०	४८	.२८५	.७२९	त्याग	उच्च व आदर्श
शालेय संपादनूक						

- **निरीक्षण व अर्थनिर्वचन:** स्वाधीनता मात्रा (की) १४८ साठी ०.०५ सार्थकता स्तरावर प्राप्त शतश मूल्य .७२९ हे नमुना शतश मूल्यापेक्षा (.२८५) अधिक आहे. म्हणून शून्य परिकल्पनेचा त्याग करावा लागेल. यावरून असे दिसून येते की, कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येतो. **निष्कर्ष:** कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शालेय संपादनूक यात धनसहसंबंध आहे. प्राप्त शतश मूल्य .७२९ आहे म्हणजेच, तो उच्च व आदर्श सहसंबंध आहे.

#### निष्कर्ष

१. कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येतो.
२. कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येतो.
३. कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या विज्ञान शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येतो.
४. कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात सार्थ सहसंबंध आढळून येतो.

**चर्चा:** प्रस्तुत संशोधनाचे निरीक्षण करता असे दिसून येते की, कनिष्ठ महाविद्यालयाच्या कला, विज्ञान आणि वाणिज्य शाखेतील विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता आणि शैक्षणिक संपादनूक यात धन सहसंबंध असून तो उच्च सहसंबंध आहे. म्हणजेच सर्जनशीलतेचा परिणाम विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक संपादनूकीवर पडतो. ज्या विद्यार्थ्यांची सर्जनशीलता चांगली असेल त्याला आपली शैक्षणिक संपादनूकीत वाढ करता येवू शकते. बुद्धिमत्ता सर्जनशीलता हे प्रभावी घटक असल्यामुळे विद्यार्थ्यांनी आपल्या सर्जनशील दृष्टिकोनाचा शोध घेतला पाहिजे. शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना जगातील विख्यात सर्जनशील व्यक्तींचे आदर्श विद्यार्थ्यांसमोर ठेवले पाहिजे. अशा लोकांचे विविध कार्यक्रम आज युट्यूब, फेसबुक किंवा मग दुरदर्शनावर विविध चॅनलवरतील दाखविले जातात. ते विद्यार्थ्यांना पाहण्यासाठी प्रोत्साहीत केले पाहिजे. पालकांनीही सर्जनशीलतेचा विकास होईल यासाठी घरातील वातावरण प्रोत्साहनात्मक ठेवणे गरजेचे आहे.

#### संदर्भग्रंथसूची

ठमेजए श्रृंण दक जींदए जणडण ;२००२दण त्मेमंतबी पद म्कनबंजपवदण छमू कमसीपरू चंतंबजपबम भंसस वी प्दकपणं बंजमससए तण ठण ;२००८दण त्लेबीवसवहपवंस ज्मेजपदहण छमू कमसीपरू तपोजप ठववा क्पेजतपइनजवतेण जमतसपदहमतए थण ण ;२०००दण ध्वनदकंजपवद ठमीअपवतंस त्मेमंतबीण छमू ल्वतारू त्पदमीतज दक पदेजवद प्दबण ज्वजीतपए ण तण ;१९९०दण त्मेमंतबी डमजीवकवसवहलए डमजीवके दक ज्मबीदपुनमेण छमू कमसीपरू पसमल म्जमतद स्पउपजमकण कुडले, म. बा. (१९९१). सर्जनशीलता. पुणे: नूतन प्रकाशन

जगताप, ह. ना. (२००७). शैक्षणिक मानसशास्त्र. पुणे: नूतन प्रकाशन.

पंडित, र. वि. (२००६). शैक्षणिक मानसशास्त्र. नागपूर: पिंपळापूरे कंत्र पब्लिशर्स.

भारंवे, इंदमुती. (२०१४). शैक्षणिक संख्याशास्त्र. जळगांव: प्रशांत पब्लिकेशन्स.

भिताडे, वि. रा. (१९८९). शैक्षणिक संशोधन पद्धती. पुणे: नूतन प्रकाशन.

मारे, सुनिता. (२०११). (संपा.) शिक्षणातील संशोधन पद्धती. एम.ए. भाग १, शिक्षणशास्त्र, अभ्यासपत्रिका ३. मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.